

Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Stanów Zjednoczonych Ameryki o wzmocnionej współpracy obronnej, podpisana w Warszawie dnia 15 sierpnia 2020 r. – wybrane aspekty dotyczące jurysdykcji karnej

Agreement Between the Government of the Republic of Poland and the Government of the United States of America on Enhanced Defense Cooperation, Signed in Warsaw on August 15, 2020. Selected Aspects Relating to Criminal Jurisdiction

The author describes the mechanism of determining criminal jurisdiction in court cases in which the accused would be a member of the US armed forces or their civilian personnel or a family member of any of the indicated entities. This mechanism was established in Art. 14 and art. 15 of the Agreement between the Government of the Republic of Poland and the Government of the United States of America on enhanced defense cooperation, signed in Warsaw on August 15, 2020. The author also discusses a more detailed issue in the form of the possibility of qualifying the same act of the perpetrator under Polish and American criminal regulations and the issue of the possibility of double conviction for the same act by a court of the United States of America and a court of the Republic of Poland.

Piotr Zakrzewski

*doktor nauk prawnych
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie*

ORCID – 0000-0003-3446-4324

e-mail: p.d.zakrzewski@uksw.edu.pl

Słowa kluczowe:
jurysdykcja karna, odpowiedzialność
karna żołnierzy wojsk obcych, prawo
do sądu, umowa międzynarodowa

Key words:
criminal jurisdiction, criminal liability
of foreign troops, the right to decide the
case by the court, international agreement

<https://doi.org/10.36128/priv.vi38.293>

Każdy obywatel polski znajdujący się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej korzysta z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji (art. 37 Konstytucji) i jednocześnie niezależnie od tego, czy przebywa na terytorium państwa czy poza jego granicami, ma obowiązek przestrzegania polskiego prawa (art. 83 Konstytucji)¹. Konstytucja w drodze ustawy dopuszcza ustanawianie wyjątków w zakresie

1 Monika Florczak-Wątor, *Komentarzy do art. 83*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2019, LEX teza nr 2.

korzystania z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji wobec cudzoziemców (art. 37 ust. 2 Konstytucji). Zarówno obywatel polski, jak i cudzoziemiec – abstrahując od konsekwencji prawnych – są związani polskimi normami sankcjonowanymi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w sposób nieograniczony, zaś obywatel polski również poza jego granicami, a także zasadniczo polskie zakazy i nakazy obejmują za granicą cudzoziemca, który narusza za granicą polskie prawa i wolności². Zgodnie z ustawą zasadniczą ustawodawca ma bowiem kompetencję do decydowania o tym, czy polskie prawo będzie miało zastosowanie we wskazanych wyżej sprawach (aspekt materialno-prawny, kompetencja ustawodawcza). Mając na uwadze treść art. 91 ust. 1 i 2 Konstytucji, z których wynika, że ratyfikowana umowa międzynarodowa stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy oraz że umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową, wskazać należy, że rozstrzygnięcie o tym, które państwo jest uprawnione do prowadzenia postępowania (aspekt procesowy, jurysdykcja³), zależeć może w znacznej mierze od zobowiązań międzynarodowych. W tym kontekście zwrócić należy uwagę na art. 117 Konstytucji, zgodnie z którym ratyfikowane umowy międzynarodowe dotyczące pobytu i przemieszczania się wojsk obcych określają zasady pobytu obcych wojsk na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Brak jednocześnie w rodzimej literaturze przedmiotu analiz wskazujących na relację art. 117 Konstytucji i art. 45 ust. 1 Konstytucji (prawo do sądu) i ewentualną możliwość ograniczenia jurysdykcji karnej sądów polskich, a tym samym ograniczenia prawa do sądu po stronie obywatela polskiego przez ratyfikowaną umowę międzynarodową dotyczącą pobytu wojsk obcych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

W tym kontekście zauważyć należy, że reguły wynikające z art. 5 i 6 k.k. oraz rozdziału XIII k.k., w tym art. 111 k.k. mają charakter korygującego zakres zastosowania norm sankcjonujących⁴. Nie wyznaczają one zakresu

-
- 2 Michał Derek, „Granice przestrzennego obowiązywania polskiej ustawy karnej” *Przeгляд Sądowy*, nr 3 (2018): 52.
 - 3 Szerzej o pojęciu jurysdykcji zob. Michał Płachta, „Konflikty jurysdykcyjne w sprawach karnych: pojęcie, geneza i środki zaradcze” *Prokuratura i Prawo*, nr 11 (2010): 6-8.
 - 4 O normach sprzężonych zob. szerzej Andrzej Zoll, „O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego” *Krakowskie Studia Prawnicze*, 23 (1990); Andrzej Zoll, „Karalność i karygodność czynu jako odrębne elementy struktury przestępstwa”, [w:] *Teoretyczne problemy odpowiedzialności karnej w polskim i niemieckim prawie karnym*, red. Tomasz Kaczmarek (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1990); Włodzimierz Wróbel, „Struktura normatywna przepisu prawa

czynów karalnych w sposób pozytywny, a stanowią ograniczenie stosowania polskiej ustawy karnej⁵. Oprócz możliwych do wskazania typów czynów zabronionych, w znamionach modalnych, których znajduje się wskazanie miejsca popełnienia innego niż terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, ustawa karna nie ogranicza w ten sam sposób zakresu swojego zastosowania do czynów popełnionych w granicach Rzeczypospolitej Polskiej. Ograniczenia takie mogą płynąć ze strony norm prawa procesowego. Chcąc zobrazować różnicę pomiędzy normami procesowymi i normami materialnymi można się posłużyć alegorią sztuki teatralnej. Przepisy procesowe decydują o tym, kto ma jaką rolę do odegrania na scenie (sąd, oskarżyciel, obrońca i oskarżony) i jakie może podejmować czynności, o jakiej treści i jakie są ich skutki (np. złożenie aktu oskarżenia, składanie oświadczeń i wniosków dowodowych, wydanie wyroku, złożenie apelacji), jak wygląda scena i ile sztuka może mieć aktów (np. postępowanie przygotowawcze, rozpoznawcze, odwoławcze, kasacyjne, o wznowienie postępowania, wywołane skargą nadzwyczajną), a także, co z punktu widzenia niniejszych analiz najważniejsze, w którym teatrze sztuka ta się rozegra (właściwość rzeczowa, funkcjonalna, miejscowa czy międzynarodowa). Przepisy materialne zaś decydują o tym, o czym ta sztuka jest, jakiego przestępstwa lub przestępstw dotyczy oraz czyje za nie odpowiedzialności karnej. Normy materialne wskazują jednocześnie zakres swojego zastosowania nawet wówczas, gdy ze względu na normy procesowe w odniesieniu do konkretnego przypadku nie dojdzie do rozegrania się sztuki teatralnej, a tym samym nie zostaną w niej zastosowane.

W dniu 13 listopada 2020 roku w życie weszła umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Stanów Zjednoczonych Ameryki o wzmocnionej współpracy obronnej, podpisanej w Warszawie 15 sierpnia 2020 r. (Dz. U. poz. 1827; dalej: „RP-USA EDCA”). Prawidłowa analiza treści RP-USA EDCA, w tym relewantnych z punktu widzenia zasad odpowiedzialności karnej postanowień art. 14 i art. 15 RP-USA EDCA, wymaga wskazania i wyjaśnienia otoczenia normatywnego tejże umowy. W tym względzie wskazać należy, że w dniu 17 lutego 1999 roku została uchwalona ustawa o ratyfikacji Traktatu Północnoatlantyckiego, sporządzonego

karnego” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, nr 3 (1993); Piotr Kardas, *Zbiąg przepisów ustawy w prawie karnym. Analiza teoretyczna* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2012); Piotr Kardas, „O relacjach między strukturą przestępstwa a dekodowanymi z przepisów prawa karnego strukturami normatywnymi” *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, 4 (2012).

- 5 Odmienne Jerzy Skorupka, „Komentarz do art. 17 k.p.k.”, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Jerzy Skorupka (Warszawa 2020, Legalis), teza nr D.I.53.

w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r.⁶, w ramach której wyrażono zgodę na dokonanie przez Prezydenta RP *ratyfikacji* Traktatu Północnoatlantyckiego⁷. W dniu 18 marca 1999 roku została uchwalona ustawa o ratyfikacji umowy między Państwami-Stronami Traktatu Północnoatlantyckiego dotyczącej statusu ich sił zbrojnych, sporządzonej w Londynie dnia 19 czerwca 1951 roku⁸, w ramach której została wyrażona zgoda na dokonanie przez Prezydenta RP *ratyfikacji wskazanej* umowy między Państwami-Stronami Traktatu Północnoatlantyckiego⁹ (dalej: NATO SOFA). NATO SOFA stanowi regulację szczególną w stosunku do ustawy z dnia 23 września 1999 roku o zasadach pobytu wojsk obcych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz zasadach ich przemieszczania się przez to terytorium¹⁰. Jako umowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma też pierwszeństwo przed ustawami (art. 91 ust. 2 Konstytucji).

Z punktu widzenia ustalenia jurysdykcji karnej istotny jest art. VII NATO SOFA¹¹. Marian Filar, odnosząc się do treści wskazanej umowy, zauważył, że „spośród trzech możliwych teoretycznie wariantów prawnego

6 Dz. U. Nr 13, poz. 111.

7 Dz. U. z 2000 r. Nr 87, poz. 970.

8 Dz. U. Nr 32, poz. 303.

9 Dz. U. z 2000 r. Nr 21, poz. 257 z późn. zm.

10 Dz. U. z 2018 r. poz. 2110.

11 Treść Art. VII NATO SOFA w tłumaczeniu polskim w zakresie ustępów od 1 do 3 oraz ustęp 8 *in extenso*:

„Artykuł VII

1.

Z zastrzeżeniem postanowień niniejszego artykułu:

- (a) organy wojskowe Państwa wysyłającego mają prawo sprawowania w granicach Państwa przyjmującego pełnej jurysdykcji karnej i dyscyplinarnej, przyznanej im przez prawo Państwa wysyłającego w stosunku do wszystkich osób podlegających prawu wojskowemu tego Państwa;
- (b) organy Państwa przyjmującego sprawują jurysdykcję nad członkami sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego oraz członkami ich rodzin w odniesieniu do przestępstw popełnionych na terytorium Państwa przyjmującego i karalnych zgodnie z jego prawem.

2.

- (a) Organy wojskowe Państwa wysyłającego mają prawo sprawowania wyłącznej jurysdykcji w stosunku do osób podlegających prawu wojskowemu tego Państwa w odniesieniu do przestępstw karalnych zgodnie z prawem Państwa wysyłającego, a niekaralnych zgodnie z prawem Państwa przyjmującego, w tym przestępstw przeciwko bezpieczeństwu Państwa wysyłającego.

- (b) Organy Państwa przyjmującego mają prawo sprawowania wyłącznej jurysdykcji w stosunku do członków sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego oraz członków ich rodzin w odniesieniu do przestępstw karalnych zgodnie z jego prawem, a niekaralnych zgodnie z prawem Państwa wysyłającego, w tym przestępstw przeciwko bezpieczeństwu Państwa przyjmującego.
- (c) Dla potrzeb niniejszego ustępu oraz ustępu 3 niniejszego artykułu pojęcie przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu Państwa obejmuje:
- (i) zdradę Państwa,
 - (ii) sabotaż, szpiegostwo lub naruszenie jakichkolwiek przepisów dotyczących tajemnicy państwowej tego Państwa lub tajemnicy związanej z obronnością tego Państwa.

3.

W sytuacjach gdy prawo sprawowania jurysdykcji jest zbieżne, stosuje się następujące zasady:

- (a) organy wojskowe Państwa wysyłającego mają pierwszeństwo w sprawowaniu jurysdykcji w stosunku do członków sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego w odniesieniu do:
 - (i) przestępstw skierowanych wyłącznie przeciwko mieniu lub bezpieczeństwu tego Państwa lub przestępstw wyłącznie przeciwko osobie lub mieniu innego członka sił zbrojnych tego Państwa lub ich personelu cywilnego albo członka jego rodziny;
 - (ii) przestępstw wynikających z podjęcia lub zaniechania jakichkolwiek czynności podczas wykonywania obowiązków służbowych.
- (b) W przypadku wszelkich innych przestępstw pierwszeństwo w sprawowaniu jurysdykcji będą mieć organy Państwa przyjmującego.
- (c) Jeżeli Państwo posiadające pierwszeństwo w sprawowaniu jurysdykcji decyduje się zaniechać jej sprawowania, powinno ono zawiadomić o tym organy drugiego Państwa w możliwie jak najkrótszym czasie. Organy Państwa mającego pierwszeństwo rozpatrzą życzliwie wnioski organów drugiego Państwa o zrzeczenie się prawa pierwszeństwa w przypadku, gdy takie zrzeczenie się ma dla drugiej Strony szczególne znaczenie.

8.

W przypadku gdy oskarżony został osądzony zgodnie z postanowieniami niniejszego artykułu przez organy jednej z Umawiających się Stron i został uniewinniony albo też skazany i odbywał lub odbył zasadzoną karę bądź też został ułaskawiony, nie może być sądzony ponownie za to samo przestępstwo na terytorium tego samego Państwa przez organy innej Umawiającej się Strony. Jednakże żadne z postanowień niniejszego ustępu nie stanowi przeszkody dla organów wojskowych Państwa wysyłającego, aby osądzić członka ich sił zbrojnych za jakiegokolwiek naruszenie zasad dyscypliny, wynikające z działania lub zaniechania, będącego

uregulowania takiego statusu (pełna podległość władzom państwa wysyłającego, pełna podległość władzom państwa przyjmującego, podział kompetencji między oboma tymi państwami) współcześnie w praktyce międzynarodowej zdecydowanie dominuje wariant kompromisowy, opierający się na podziale kompetencji jurysdykcyjnej między władze wymiaru sprawiedliwości państwa wysyłającego i państwa przyjmującego¹². Filar zwrócił także uwagę, że „całkowite wyłączenie wojsk stacjonujących na obcym terytorium spod jurysdykcji państwa stacjonowania zachodzi jedynie w przypadku wojsk okupacyjnych. Status taki przysługiwał m.in. do 5 maja 1955 r., tj. do daty przystąpienia NRF do NATO, wojskom sojuszniczym stacjonującym na jego terytorium, zaś pełna zmiana tego ich statusu w duchu SOFA nastąpiła dopiero 1 sierpnia 1963 r.”¹³. Zgodzić należy się Filarem, że art. VII ust. 1 kształtuje zasady jurysdykcji wyłącznej państwa wysyłającego, która ograniczona została „jedynie do osób podlegających prawu wojskowemu tego państwa (a więc w zasadzie jedynie do żołnierzy, a nie osób cywilnych) w zakresie przedmiotowym stworzonym przez to prawo”¹⁴. Państwo przyjmujące zachowuje natomiast „pełną jurysdykcję karną w przedmiotowym zakresie tworzonym przez swe prawo materialne (zarówno powszechne, jak i wojskowe) w stosunku do wszelkich osób, tj. żołnierzy, personelu cywilnego oraz członków rodzin”¹⁵. Wyłączność jurysdykcyjna wskazana w art. VII ust. 2 lit. a NATO SOFA nie stwarza problematyki kolizyjnej z prawem polskim, gdyż czyny tam opisane nie są uznawane za przestępstwo pod groźbą kary. Zgodnie z art. VII ust. 2 lit. c NATO SOFA w kontekście jurysdykcji z art. VII ust. 2 lit. a NATO SOFA chodzi tu o zdradę państwa, sabotaż, szpiegostwo lub naruszenie jakichkolwiek przepisów dotyczących tajemnicy państwowej państwa wysyłającego lub tajemnicy związanej z obronnością państwa wysyłającego. Czyny te na gruncie prawa polskiego stanowią przestępstwa opisane w Rozdziale XVII Kodeksu karnego „Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej” i zgodnie z tytułem rozdziału stanowią przestępstwa jedynie wtedy, gdy wymierzone są przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej. Art. 138 § 2 k.k. stanowi, że przepisy art. 127, 128, 130 oraz 131 stosuje się odpowiednio, jeżeli czyn zabroniony popełniono na szkodę państwa sojuszniczego, a państwo

przestępstwem, za które był on sądzony przez organy innej Umawiającej się Strony”.

- 12 Marian Filar, „Status prawno-karny wojsk NATO stacjonujących na terytorium Polski (zagadnienia wybrane)”, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. Janina Czapska et. al. (Warszawa: PWN, 2000), 753-754.
- 13 Filar, *Status prawno-karny wojsk NATO*, 754, przypis nr 4.
- 14 Ibidem, 754.
- 15 Ibidem, 754.

to zapewnia wzajemność. Nie oznacza to, że w przypadku tych przestępstw treść art. 138 § 2 k.k. wyłącza zastosowanie art. VII ust. 2 lit. a NATO SOFA ustanawiającego jurysdykcje wyłączną państwa wysyłającego, z uwagi na zasady dotyczące źródeł prawa z art. 91 ust. 2 Konstytucji.

Istotne z punktu widzenia postanowień art. 14 i art. 15 RP-USA EDCA jest tzw. jurysdykcja przemienna opisana w art. VII ust. 3 NATO SOFA. Należy zwrócić uwagę, że art. VII ust. 3 lit. a NATO SOFA dotyczy tylko członków sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego państwa wysyłającego oraz dotyczy przestępstw skierowanych wyłącznie przeciwko mieniu lub bezpieczeństwu państwa wysyłającego lub przestępstw skierowanych wyłącznie przeciwko osobie lub mieniu innego członka sił zbrojnych państwa wysyłającego lub ich personelu cywilnego albo członka jego rodziny. Art. VII ust. 3 lit. a NATO SOFA dotyczy także przestępstw wynikających z podjęcia lub zaniechania jakichkolwiek czynności podczas wykonywania obowiązków służbowych. Zaakcentowanie zakresu pierwszeństwa w jurysdykcji wynikającego z art. VII ust. 3 lit. a NATO SOFA ma istotne znaczenie, gdyż art. VII ust. 3 lit. b NATO SOFA statuujący pierwszeństwo w sprawowaniu jurysdykcji przez organy państwa przyjmującego określa je w stosunku do „wszelkich innych przestępstw”, a zatem tych niewymienionych w art. VII ust. 3 lit. a NATO SOFA. Z art. VII ust. 3 lit. b NATO SOFA wynika zatem, że państwo przyjmujące ma pierwszeństwo jurysdykcji w stosunku do członków rodzin członków sił zbrojnych państwa wysyłającego lub jego personelu cywilnego i to niezależnie od rodzaju i przedmiotu przestępstwa popełnionego przez członka rodziny. Z art. VII ust. 3 lit. b NATO SOFA wynika zaś, że państwo przyjmujące ma pierwszeństwo jurysdykcyjne w stosunku do członków sił zbrojnych lub personelu cywilnego państwa wysyłającego w każdym innym przypadku niż opisany w art. VII ust. 3 lit. a NATO SOFA, a zatem wówczas, gdy przestępstwo nie jest skierowane wyłącznie przeciwko mieniu lub bezpieczeństwu państwa wysyłającego lub przestępstw skierowanych wyłącznie przeciwko osobie lub mieniu innego członka sił zbrojnych państwa wysyłającego lub ich personelu cywilnego albo członka jego rodziny¹⁶.

Wskazane ustalenia mają istotne znaczenie z punktu widzenia treści art. VII ust. 3 lit. c NATO SOFA, do którego odwołuje się art. 14 ust. 1 RP-USA EDCA. Z punktu widzenia ustalenia jurysdykcji karnej istotne są art.

16 Zob. również Mariusz Nawrocki, „Wyłączenie zasady terytorialności w prawie karnym (art. 5 KK) na przykładzie umowy międzynarodowej Polska-NATO (SOFA)”, [w:] *Obywatel, państwo, społeczność międzynarodowa*, red. Kinga Flaga-Gieruszyńska, Ewelina Cała-Wacinkiewicz, Daniel Wacinkiewicz (Warszawa 2014, Legalis), nr 1115496, *passim*.

14¹⁷ i art. 15 RP-USA EDCA¹⁸. Z treści art. 14 ust. 1 RP-USA EDCA w kontekście treści art. VII ust. 3 lit. b NATO SOFA i treści art. VII ust. 3 lit. c NATO SOFA wynika, że Rzeczpospolita Polska zrzekła się pierwszeństwa

17 Treść w tłumaczeniu polskim w zakresie art. 14 ustępów 1 i 2 *in extenso*: „Artykuł 14 Jurysdykcja karna

1. Rzeczpospolita Polska uznaje szczególne znaczenie nadzoru dyscyplinarnego władz sił zbrojnych USA nad członkami sił zbrojnych USA oraz skutki, jakie taki nadzór ma dla gotowości operacyjnej. Tym samym, Rzeczpospolita Polska, na wniosek Stanów Zjednoczonych i w celu realizacji zobowiązania o wzajemnej obronie, niniejszym korzysta ze swojego suwerennego prawa i zrzeka się pierwszeństwa Rzeczypospolitej Polskiej w sprawowaniu jurysdykcji karnej, stosownie do Artykułu VII ustęp 3 litera (c) umowy NATO SOFA. W przypadkach o szczególnym znaczeniu dla Rzeczypospolitej Polskiej, władze Rzeczypospolitej Polskiej mogą wycofać to zrzeczenie poprzez wystosowanie do właściwych władz wojskowych USA pisemnego oświadczenia nie później niż trzydzieści (30) dni od daty otrzymania notyfikacji, o której mowa w ustępie 2 niniejszego Artykułu. Władze Rzeczypospolitej Polskiej mogą również wystosować wskazane oświadczenie przed otrzymaniem takiej notyfikacji.
2. Z zastrzeżeniem szczególnych ustaleń, które mogą zostać poczynione w zakresie czynów karalnych mniejszej wagi, siły zbrojne USA niezwłocznie notyfikują władze Rzeczypospolitej Polskiej o każdym wszczęciu postępowania w trybie ustępu 1 niniejszego Artykułu.

18 Treść w tłumaczeniu polskim art. 15 *in extenso*:

Artykuł 15 Określenie jurysdykcji karnej w przypadkach obowiązków służbowych

Dla celów określenia, czy zarzucane przestępstwo było następstwem jakiegoś działania lub zaniechania w ramach wykonywania obowiązków służbowych przez członka sił zbrojnych lub personelu cywilnego, o których mowa w Artykule VII ustęp 3 litera (a) punkt (ii) umowy NATO SOFA, zaświadczenie wydane przez odpowiednie władze wojskowe Stanów Zjednoczonych stwierdzające, że działanie lub zaniechanie, które mogło spowodować domniemane przestępstwo, nastąpiło w ramach wykonywania obowiązków służbowych, stanowi rozstrzygający dowód tego faktu. Władze Rzeczypospolitej Polskiej mogą przedkładać władzom USA wszelkie informacje dotyczące określenia wykonywania obowiązków służbowych, zaś władze USA są zobowiązane wziąć te informacje pod uwagę. W przypadkach, w których władze Rzeczypospolitej Polskiej uznają, że okoliczności sprawy wymagają ponownego określenia, władze Stanów Zjednoczonych i Rzeczypospolitej Polskiej odbędą niezwłocznie konsultacje”.

w jurysdykcji w stosunku do członków rodzin sił zbrojnych USA lub ich personelu cywilnego i to niezależnie od rodzaju i przedmiotu przestępstwa popełnionego przez członka rodziny, a także w stosunku do członków sił zbrojnych USA lub ich personelu cywilnego w każdym innym przypadku niż opisany w art. VII ust. 3 lit. a NATO SOFA, a zatem wówczas, gdy przestępstwo nie jest skierowane wyłącznie przeciwko mieniu lub bezpieczeństwu USA lub przestępstwo nie jest skierowane wyłącznie przeciwko osobie lub mieniu innego członka sił zbrojnych USA lub ich personelu cywilnego albo członka jego rodziny (wobec tych przestępstw, zgodnie z art. VII ust. 3 lit. a NATO SOFA, władze USA i tak mają pierwszeństwo jurysdykcji).

Władze Rzeczypospolitej Polskiej mogą wycofać to zrzeczenie poprzez wystosowanie do właściwych władz wojskowych USA pisemnego oświadczenia nie później niż 30 dni od daty otrzymania notyfikacji, o której mowa w art. 14 ust. 2 RP-USA EDCA.

Tym samym art. VII ust. 3 lit. a NATO SOFA i art. 14 ust. 1 RP-USA EDCA tworzą mechanizm, w którym USA mają pierwszeństwo jurysdykcji karnej w stosunku do każdego rodzaju przestępstwa i to niezależnie od jego przedmiotu, popełnionego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez członków sił zbrojnych USA lub ich personelu cywilnego oraz członków rodzin członków sił zbrojnych USA lub ich personelu cywilnego. Biorąc pod uwagę procesowy charakter art. VII ust. 3 lit. a NATO SOFA i art. 14 ust. 1 RP-USA EDCA oraz materialno prawny charakter reguł wynikających z art. 5 i 6 k.k. oraz rozdziału XIII k.k., zauważyć należy, że do wyznaczenia pierwszeństwa w jurysdykcji karnej w sensie procesowym dojdzie nie tylko w przypadku spełnienia przesłanek wynikających z zasad terytorialności czy bandery, z art. 5 k.k., ale także w przypadku, o jakim mowa w art. 110 § 1 k.k. oraz w art. 110 § 2 k.k., gdy spełniony zostanie warunek podwójnej karalności z art. 111 k.k. w zakresie miejsca popełnienia danego przestępstwa. Może bowiem zdarzyć się tak, że w ramach ćwiczeń mających miejsce na wodach znajdujących się poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na statku pod banderą USA dojdzie do popełnienia przestępstwa wobec żołnierza mającego obywatelstwo polskie przez żołnierza stacjonującego w bazie mieszczącej się na terytorium Polski. Czyn taki będzie bowiem czynem karalnym zgodnie z prawem państwa przyjmującego w rozumieniu art. VII ust. 3 lit. a NATO SOFA.

Wskazać należy ponadto, że z art. 15 RP-USA EDCA w związku z art. VII ust. 3 lit. a NATO SOFA wynika, że USA mają pierwszeństwo jurysdykcji karnej w stosunku do przestępstw wynikających z podjęcia lub zaniechania jakichkolwiek czynności podczas wykonywania obowiązków służbowych w stosunku do członków sił zbrojnych USA lub ich personelu cywilnego i zaświadczenie wydane przez władze USA, a stwierdzające, że działanie lub zaniechanie, które mogło spowodować domniemane przestępstwo, nastąpiło w ramach wykonywania obowiązków służbowych, stanowi

rozstrzygający dowód tego faktu. W tym kontekście przytoczyć należy pogląd Mariana Filara wypowiedziany w odniesieniu do treści umowy NATO SOFA, że „po stronie państwa wysyłającego widoczna jest skłonność do maksymalnego wyłączenia swych żołnierzy i osób cywilnych spod jurysdykcji sądów państwa przyjmującego m.in. poprzez możliwie szeroką interpretację tej formuły niekiedy wręcz do granic twierdzenia, że skoro żołnierz zawsze jest na służbie, tj. w nieustannej gotowości do wykonywania rozkazów, to wszystkie czyny popełnione przez niego w kraju pobytu mają związek ze służbą i w konsekwencji na zasadzie pierwszeństwa jurysdykcyjnego opisanego w powyższym przepisie podlegają właściwości sądu państwa wysyłającego”¹⁹. Prawidłową interpretacją powinno być przyjęcie, że „chodzi tu jedynie o czyny popełnione podczas pełnienia konkretnego obowiązku służbowego”²⁰, jednakże w kontekście art. 15 RP-USA EDCA należy zauważyć, że Rzeczpospolita Polska zrzekła się także decydowania o tym, jak rozumieć pojęcie „przestępstwa wynikającego z podjęcia lub zaniechania jakichkolwiek czynności podczas wykonywania obowiązków służbowych” w rozumieniu art. VII ust. 3 lit. a NATO SOFA²¹.

Zwrócić należy uwagę na treść art. VII ust. 8 NATO SOFA, z którego wynika, że – jeżeli władze USA skorzystają z pierwszeństwa jurysdykcji karnej, a mają ją w stosunku do każdego rodzaju przestępstwa i to niezależnie od jego przedmiotu, popełnionego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej albo poza jej granicami, wobec którego zachodzą przesłanki z rozdziału XIII k.k., przez członków sił zbrojnych USA lub ich personelu cywilnego oraz członków rodzin członków sił zbrojnych USA lub ich personelu cywilnego i tym samym dojdzie do osądzenia oskarżonego przez sądy USA i zostanie on uniewinniony albo też skazany i odbywać będzie lub odbędzie zasądzoną karę bądź też zostanie ułaskawiony – Rzeczpospolita Polska nie będzie mogła ścigać takiego oskarżonego ponownie za to samo przestępstwo na swoim terytorium. Filar wskazuje, że reguła zawarta w art. VII ust. 8 NATO SOFA ma charakter materialnoprawny i zgodnie z art. 91 ust. 2 Konstytucji skutkuje wyłączeniem jurysdykcji²².

Mając powyższe na uwadze, nawiązanie do cytowanych powyżej słów Filara, a odnoszących się do wojsk okupacyjnych, może jawić się jako oczywiste. Warto za Filarem przypomnieć, że „szczególna regulacja statusu obcych sił zbrojnych stacjonujących na terytorium Polski po drugiej wojnie światowej ma już swoją historię”, a to ze względu na umowę międzynarodową pomiędzy

19 Filar, *Status prawnokarny wojsk NATO*, 756.

20 Filar, *Status prawnokarny wojsk NATO*, 756.

21 Na temat orzecznictwa Sądu Najwyższego USA w rzeczonym zakresie zob. szerzej Marian Flemming, „Status prawny żołnierzy na obcym terytorium” *Wojskowy Przegląd Prawniczy*, nr 1 (1997).

22 Filar, *Status prawnokarny wojsk NATO*, 758-759.

Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich o statusie prawnym wojsk radzieckich czasowo stacjonowanych w Polsce, podpisaną w Warszawie dnia 17 grudnia 1956 r. (Dz. U. z 1957 r. Nr 29, poz. 127; dalej: umowa PRL-ZSSR). Art. 9 ust. 1 umowy PRL-ZSSR przewidywał, że: „w sprawach o przestępstwa i wykroczenia popełnione przez osoby wchodzące w skład wojsk radzieckich lub członków ich rodzin na terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z reguły stosuje się prawo polskie i działają sądy polskie, prokuratura oraz inne polskie organy właściwe do ścigania przestępstw i wykroczeń. W sprawach o przestępstwa popełnione przez radzieckich żołnierzy właściwa jest prokuratura wojskowa i sądownictwo wojskowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. Art. 9 ust. 2 lit. a i b umowy PRL-ZSSR stanowił odpowiednik art. VII ust. 2 lit. a i b umowy NATO SOFA, lecz brak odpowiednika art. VII ust. 3 umowy NATO SOFA przesądzał o braku możliwości zrzeczenia się przez władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej pierwszeństwa w jurysdykcji karnej na rzecz władz Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Abstrahując od zasłóści historycznych zauważyć należy, że pod względem merytorycznym umowa PRL-ZSSR była zatem dla Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej korzystniejsza niż mechanizm stworzony przez art. VII ust. 3 lit. a NATO SOFA i art. 14 ust. 1 RP-USA EDCA, który stał się faktem z chwilą ratyfikacji RP-USA EDCA.

Końcowo zauważyć należy, że jeśli członek sił zbrojnych USA lub ich personelu cywilnego lub członek rodzin członków sił zbrojnych USA lub ich personelu cywilnego, popełni przestępstwo skierowane przeciwko interesom Rzeczypospolitej Polskiej, obywatela polskiego, polskiej osoby prawnej lub polskiej jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej i władze Rzeczypospolitej nie skorzystają z uprawnienia wynikającego art. 14 ust. 1 RP-USA EDCA i dojdzie do osądzenia sprawcy przez władze USA, przez co należy rozumieć także uwolnienie sprawcy od odpowiedzialności karnej, m.in. poprzez zastosowanie prawa łaski²³, to brak będzie możliwości prowadzenia postępowania karnego przeciwko takiemu sprawcy, nawet uwzględniając różnice pomiędzy porządkami prawnymi Rzeczypospolitej Polskiej i USA. Oba odmiennie bowiem regulują kwestie tego, czym jest przestępstwo i mają odmiennie regulacje dotyczące kwestii zbiegu przepisów i zbiegu przestępstw. W polskim systemie prawa karnego, zgodnie z art. 11 § 2 k.k.²⁴, funkcjonuje konstrukcja kumulatywnego zbiegu przepisów ustawy (tylko na potrzeby dalszych analiz pominąć należy w tym miejscu funkcjonujące równoległe konstrukcje idealnego zbiegu przestępstwa i przestępstwa skarbowego z art. 8

23 Szerzej zob. Wojciech Kwiatkowski, „Federalne prawo łaski w Stanach Zjednoczonych Ameryki” *Zeszyty Prawnicze*, nr 3 (2015): 76-94.

24 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1950 z późn. zm., dalej: k.k.).

k.k.s.²⁵, idealnego zbiegu przestępstwa i wykroczenia z art. 10 k.w.²⁶ czy eliminacyjnego zbiegu wykroczeń z art. 9 § 1 k.w.). Konstrukcja ta oznacza, że w sytuacji, gdy czyn sprawcy wyczerpuje znamiona określone w dwóch albo więcej przepisach ustawy karnej, sąd skazuje za jedno przestępstwo na podstawie wszystkich zbiegających się przepisów. Gdy w ramach jednego czynu dojdzie do zbiegu jurysdykcji władz Rzeczypospolitej Polskiej oraz władz USA i władze USA, korzystając z pierwszeństwa w jurysdykcji karnej, osądzą sprawcę, ale nie za wszystkie przestępstwa (ze wszystkich przepisów przewidujących odpowiedzialność karną) popełnione przez niego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jednym czynem, to niezwykle trudno będzie wykazać, że władze Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z art. 14 ust. 1 RP-USA EDCA, zachowały prawo do wycofania zrzeczenie się pierwszeństwa w jurysdykcji karnej poprzez wystosowanie do właściwych władz wojskowych USA pisemnego oświadczenia w tym zakresie, co do przepisów przewidujących odpowiedzialność karną, której władze USA sprawcy nie przypisały. Zgodnie z art. VII ust. 8 NATO SOFA wprawdzie nie dojdzie wówczas do wyłączenia jurysdykcji władz Rzeczypospolitej Polskiej, ale sytuacja taka będzie rodzić wątpliwości z punktu widzenia polskiego porządku prawnego i negatywnej przesłanki procesowej z art. 17 § 1 pkt 11 k.p.k.²⁷. Decydującym kryterium dla stwierdzenia *idem* jest tożsamość zdarzenia, rozumiana jako istnienie całości, na którą składają się niepodzielnie ze sobą związane zachowania, niezależnie od ich kwalifikacji prawnej lub chronionego interesu prawnego²⁸. W tej perspektywie należy zauważyć podobieństwo pomiędzy sposobem ustalania spełnienia przesłanek zasady *ne bis in idem* w prawie karnym międzynarodowym. Ma to miejsce m.in. w przypadku zastosowania art. 596 k.p.k. oraz Europejskiej konwencji o ekstradycji²⁹ w przypadku zastrzeżenia, że postępowanie karne może dotyczyć tylko tych przestępstw, co do których nastąpiło wydanie, zaś postępowanie przeciwko osobie wydanej nie może

25 Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 19 z późn. zm., dalej: k.k.s.).

26 Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 821 z późn. zm., dalej: k.w.).

27 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 30; dalej: k.p.k.).

28 Skorupka, *Komentarz do art. 17 k.p.k.*, Legalis teza nr XV.35.

29 Europejska Konwencja o Ekstradycji, Protokół dodatkowy do powyższej konwencji, sporządzony w Strasburgu dnia 15 października 1975 r. i Drugi protokół dodatkowy do powyższej konwencji, sporządzony w Strasburgu dnia 17 marca 1978 r. sporządzona w Paryżu dnia 13 grudnia 1957 r., (Dz. U. z 1994 r. Nr 70, poz. 307 z późn. zm.).

toczyć się co do innych przestępstw popełnionych przed dniem wydania³⁰. Do badania tożsamości dochodzi także wówczas, gdy oskarżony (podejrzany) ścigany ENA został przekazany do Polski w wykonaniu tej decyzji, która dotyczy jednak innych przestępstw niż objęte postępowaniem i nie złożył z trybie określonym w art. 607e § 3 pkt 7 k.p.k. oświadczenia o zrzeczeniu się zasady specjalności³¹. Z problemem tożsamości spotykamy się także w przypadku orzeczeń kończących postępowanie w sprawie o ten sam czyn w innym państwie UE, stosownie do art. 54 KWUS³², zgodnie z którym osoba, której proces zakończył się w jednym z państw, nie może być ścigana w innym państwie za ten sam czyn pod warunkiem, że została nałożona i wykonana kara lub jest ona w trakcie wykonywania, lub nie może być już wykonywana na mocy przepisów prawnych w państwie wykonującym karę³³. W tym kontekście podzielić należy Pogląd Andrzeja Sakowicza, który wskazuje, że naruszanie zasady *ne bis in idem* nastąpi wówczas, gdy ponownej prawnokarnej ocenie zostanie poddany ten sam kompleks uzewnętrzniczonych zachowań, ustalony w oparciu o: jedność czasu i miejsca akcji, tożsamość chronionego dobra prawnego (ewentualnie osoby pokrzywdzonej) oraz jednolitość zamiaru (celu) sprawcy³⁴. Wówczas, przymiot prawomocności należy oceniać według przepisów państwa, które pierwsze wykorzystało swoją kompetencję do osądzenia danej sprawy³⁵.

W ramach porządku prawnego USA standard dotyczący podwójnego osądzenia jednego czynu sprawcy został ustalony w sprawie Blockburger przeciwko Stanom Zjednoczonym, 284 US 299 (1932)³⁶, w ramach której Sąd Najwyższy USA przesądził o regułach mających na celu zapobieżenie

-
- 30 Skorupka, *Komentarz do art. 17 k.p.k.*, Legalis teza nr D.III.65; zob. też Andrzej Sakowicz, „Komentarz do art. 17”, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz.*, red. Andrzej Sakowicz, wyd. 9 (Warszawa 2020, Legalis), tezy nr XII.1-5.
- 31 Skorupka, *Komentarz do art. 17 k.p.k.*, Legalis teza nr D.III.67.
- 32 Konwencja Wykonawcza do Układu z Schengen z dnia 14 czerwca 1985 roku między Rządami Państw Unii Gospodarczej Beneluksu, Republiki Federalnej Niemiec oraz Republiki Francuskiej w sprawie stopniowego znoszenia kontroli na wspólnych granicach (Dz. U. UE. L. z 2000 r. Nr 239, str. 19 z późn. zm.; dalej: KWUS).
- 33 Barbara Nita-Światłowska, „Zasada *ne bis in idem* w międzynarodowym obrocie karnym” *Państwo i Prawo*, nr 3 (2005).
- 34 Sakowicz, *Komentarz do art. 17*, Legalis tezy nr XII.1-5.
- 35 Hanna Kuczyńska, *Wspólny obszar postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2008), 72.
- 36 <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/284/299/#tab-opinion-1933379>. [dostęp: 23.09. 2020].

podwójnemu oskarżeniu i skazaniu w ramach tego samego czynu sprawcy. W prawie amerykańskim przyjmuje się bowiem, że jeżeli czyn sprawcy wyczerpuje znamiona określone w dwóch albo więcej przepisach ustawy karnej, to może dojść do skazania za więcej niż jedno przestępstwo w ramach jednego czynu, o ile każde z popełnionych przestępstw wymaga udowodnienia innego, dodatkowego elementu. Zatem kryterium, które należy zastosować w celu ustalenia, czy istnieją dwa przestępstwa, polega na konieczności wykazania, że skazanie za wypełnienie znamion z drugiego przepisu ustawy karnej wymaga przeprowadzenia dowodu faktów, których udowodnienie nie było konieczne z punktu widzenia przypisania wypełnienia znamion z pierwszego przepisu. Sprawa ta była przełomowym przypadkiem i ustanowiła „test tych samych elementów” do określenia, kiedy dwa przestępstwa są takie same dla celów podwójnego skazania za ten sam czyn³⁷. W ramach polskiego porządku prawnego możliwości dwukrotnego sądenia za taki fragment zachowania się sprawcy, który został już osądzony budzi poważne wątpliwości³⁸. Powyższe oznacza, że tylko potencjalnie osądzenie przez władze USA w rozumieniu art. VII ust. 8 NATO SOFA za przestępstwo stanowiące wypełnienie znamion jednego przepisu karnego nie wykluczy możliwości osądzenia sprawcy przez władze Rzeczypospolitej Polskiej, o ile wykazanie wypełnienia znamion drugiego przepisu karnego wymagać będzie udowodnienia faktu, który nie był wymagany dla wykazania wypełnienia znamion przepisu karnego, za który osądziły sprawcę władze USA. W przypadku skorzystania przez władze Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z art. 14 ust. 1 RP-USA EDCA, z zachowanego prawa do wycofania zrzeczenia się pierwszeństwa w jurysdykcji karnej, co do przepisów przewidujących odpowiedzialność karną, której władze USA sprawcy nie przypisały i postawienia zarzutów, oskarżenia i skazania takiego sprawcy, sądy polskie będą musiały pominąć w kwalifikacji przepis

-
- 37 Szczegółowe reguły znajdują się również w niemającym charakteru normatywnego *Model Penal Code* – zob. szerzej Herbert Wechsler, *Model Penal Code* (Philadelphia: American Law Institute, 2017), 14-25. https://ia600102.us.archive.org/29/items/ModelPenalCode_ALI/MPC%20full%20%28504%20pages%29.pdf. [dostęp: 06.10.2020]; zob. również Anthony J. Donofrio, „Double Jeopardy Clause of the Fifth Amendment--The Supreme Court's Cursory Treatment of Underlying Conduct in Successive Prosecutions” *Journal of Criminal Law and Criminology*, nr 4 (1993): passim.
- 38 Zob. Piotr Kardas, Jacek Giezek, „Zasada ne bis in idem a nowe regulacje ciągłości popełnienia przestępstwa”, *Palestra*, nr 4 (2019): 5-20; Andrzej Marek, Jerzy Lachowski, „Niektóre problemy wynikające z »jednoczyno-wości« przestępstwa ciągłego” *Prokuratura i Prawo*, nr 11-12 (2004): 17-20; Andrzej Kaftal, „Obowiązywanie zasady ne bis in idem przy przestępstwie ciągłym” *Palestra*, nr 3-4 (1966): 72-84.

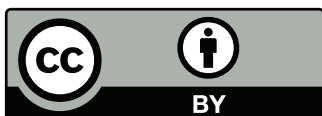
karny, w związku z którego wypełnieniem sprawca był sądzony przez władze USA z powołaniem się na przesłankę z art. 17 § 1 pkt 11 k.p.k. w związku z art. VII ust. 8 NATO SOFA w związku z art. 91 ust. 1 Konstytucji. Pamiętać jednak należy, że taka sytuacja potencjalnie może nigdy nie zaistnieć ze względu na upływ trzydziestodniowego terminu od notyfikacji przez władze USA, o której mowa w art. 14 ust. 2 RP-USA EDCA, a wskazanego w art. 14 ust. 1 RP-USA EDCA.

Wydarzenia ostatnich lat, w szczególności te, które mają miejsce na terenie Ukrainy, pokazują, że wzmocnianie sojuszu, w tym w szczególności ze strategicznym partnerem Polski, jest potrzebne nawet wówczas, gdy nie odbywa się na zasadzie pełnej wzajemności. Tym niemniej, choć dążenie do zwiększenia obecności wojsk amerykańskich w naszym kraju może być uzasadnione względami geopolitycznymi, to przyjęcie w umowie RP-USA EDCA mechanizmu pozbawiającego w istocie obywatela polskiego prawa do sądu w sprawach karnych, w których oskarżonym miałby być członek amerykańskich sił zbrojnych lub ich personelu cywilnego lub członek rodziny, któregokolwiek ze wskazanych podmiotów, jest rozwiązaniem, które zasługuje na jednoznacznie negatywną ocenę. Narusza ono prawo polskich obywateli do sądu zapisane w art. 45 ust. 1 Konstytucji. Nie odbyła się ponadto żadna merytoryczna dyskusja nad wzmocnieniem mechanizmu ewentualnego cofnięcia się zrzeczenia jurysdykcji karnej przez władze Polski w konkretnej sprawie. Nieprawidłowość opisanego mechanizmu polega na tym, że obywatel nie może samodzielnie kształtować swojej sytuacji prawnej, gdyż to, czy będzie mógł dochodzić swoich praw w procedurze karnej, zależy od decyzji władzy wykonawczej. W tym zakresie opisany w art. 14 i art. 15 umowy RP-USA EDCA mechanizm, nawet przy uwzględnieniu treści art. 117 zdanie drugie Konstytucji, rodzi poważne wątpliwości w zakresie jego zgodności z art. 45 ust. 1 Konstytucji.

Bibliografia

- Derek Michał, „Granice przestrzennego obowiązywania polskiej ustawy karnej”, *Przegląd Sądowy*, nr 3 (2018): 42-55
- Donofrio Anthony J., „Double Jeopardy Clause of the Fifth Amendment--The Supreme Court's Cursory Treatment of Underlying Conduct in Successive Prosecutions”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, nr 4 (1993): 773-803
- Filar Marian, „Status prawnokarny wojsk NATO stacjonujących na terytorium Polski (zagadnienia wybrane)”, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. Janina Czapska, et al. 751-759. Warszawa: PWN, 2000.
- Flemming Marian, „Status prawny żołnierzy na obcym terytorium” *Wojskowy Przegląd Prawniczy*, nr 1 (1997): 3-18

- Florczak-Wątor Monika, „Komentarzy do art. 83”, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. Piotr Tuleja. Warszawa 2019, LEX.
- Kaftal Andrzej, „Obowiązywanie zasady ne bis in idem przy przestępstwie ciągłym” *Palestra*, nr 3-4 (1966): 72-84
- Kardas Piotr, Jacek Giezek, „Zasada ne bis in idem a nowe regulacje ciągłości popełnienia przestępstwa” *Palestra*, nr 4 (2019): 5-17.
- Kuczyńska Hanna, *Wspólny obszar postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2008.
- Kwiatkowski Wojciech, „Federalne prawo łaski w Stanach Zjednoczonych Ameryki” *Zeszyty Prawnicze*, nr 3 (2015): 71-94
- Marek Andrzej, Jerzy Lachowski, „Niektóre problemy wynikające z „jednoczynowości” przestępstwa ciągłego” *Prokuratura i Prawo*, nr 11-12 (2004): 126-135
- Nawrocki Mariusz, „Wyłączenie zasady terytorialności wprawie karnym (art. 5 KK) na przykładzie umowy międzynarodowej Polska–NATO (SOFA)”, [w:] *Obywatel, państwo, społeczność międzynarodowa*, red. Kinga Flaga-Gieruszyńska, Ewelina Cała-Wacinkiewicz, Daniel Wacinkiewicz. Warszawa 2014, Legalis, nr 1115496.
- Nita-Światłowska Barbara, „Zasada ne bis in idem w międzynarodowym obrocie karnym” *Państwo i Prawo*, nr 3 (2005): 18-34
- Płachta Michał, „Konflikty jurysdykcyjne w sprawach karnych: pojęcie, geneza i środki zaradcze” *Prokuratura i Prawo*, nr 11 (2010): 5-25.
- Sakowicz Andrzej, „Komentarz do art. 17”, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. wyd. 9. Warszawa 2020, Legalis.
- Skorupka Jerzy, „Komentarz do art. 17 k.p.k.”, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. Jerzy Skorupka, Warszawa 2020, Legalis.
- Wechsler Herbert, *Model Penal Code*. Philadelphia: American Law Institute, 2017. https://ia600102.us.archive.org/29/items/ModelPenalCode_ALI/MPC%20full%20%28504%20pages%29.pdf.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license. For guidelines on the permitted uses refer to <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>